

„Tento svět je jako zahrada, zničená kamenným deštěm...“

Křižovatky literatury osmanské doby v Uhrách

Andor Mészáros

“THIS WORLD IS LIKE A GARDEN THAT HAS BEEN DAMAGED BY HAIL...”

THE CROSSROADS OF LITERATURE IN THE OTTOMAN PERIOD IN HUNGARY

Ottoman rule in the central territories of the Hungarian state, the formation of the Principality of Transylvania and the development of the Kingdom of Hungary in the 16th century created the framework for the formation of modern Hungarian culture. From this transformation of the medieval system the basics of Hungarian-language literature emerged. A unique phenomenon of this age was the formation of local Turkish literature, and in particular various trends in classical Turkish poetry.

KEYWORDS:

Kingdom of Hungary; Principality of Transylvania; Ottoman rule; Turkish literature in Hungary; Hungarian literature; 16–17th century

Počínaje polovinou 16. století ležela hranice osmanského a křesťanského světa víc než sto let na území uherského státu. Osmanská nadvláda měla za následek důležité změny nejen v uherské kultuře, ale i v uherské státnosti, neboť vytvořila významný mezník v jejích dějinách. Vždyť v 16. století se, vedle Uherského království, objevilo na politické mapě také Sedmihradsko jako samostatný, i když Vysoké Portě, vládě Osmanské říše, podřízený stát. Důsledkem tohoto dlouhého samostatného státního vývoje a izolovanosti byly některé výrazné jevy v uherských dějinách, jejichž příkladem může být regionální ideologie transylvanismu, vytvořená v 18. století.¹

Období osmanské nadvlády tvořilo i výraznou hranici v uherských kulturních dějinách: v polovině 16. století jednak skončilo období středověké kultury a písemnictví, jednak od této doby začíná hrát v uherské kultuře důležitou roli písemnictví v domácím, maďarském jazyce.² To bylo důsledkem jednak působení stále vlivnějšího uherského protestantismu — v měšťanských protestantských školách se naučilo číst a psát mnoho studentů, kteří latinu už nepoužívali a ani ji neznali —,³ jed-

---

1 Péter SZABÓ, *Az erdélyi fejedelemség* [Sedmihradské knížectví], Budapest 1997.

2 János HORVÁTH, *Az irodalmi műveltség megoszása* [Rozšíření písemnictví v Uhrách], Budapest 1988, s. 265–284.

3 István MÉSZÁROS, *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között* [Dějiny uherského školství 996–1777], Budapest 1981, s. 506–507. Díky šíření písemnictví v maďarském jazyce byla už většina korespondence uherské šlechty — zejména v Sedmihradsku — a správní agendy statků (urbáře, inventáře, instrukce pro správce statků, různé listiny) vedena v maďarštině, i když se maďarština do vyšší sféry úřední a zemské správy ještě dlouho nedostala.

nak používání maďarštiny na osmanském území Uher, neboť v době, kdy už bylo na uherském území vybudováno osmanské správní rozdělení do provincií (vilájetů, tj. pašaliků),⁴ se stala úředním jazykem tohoto území — samořejmě vedle turečtiny — maďarština.⁵

Začátek osmanského období se tak stal v uherské kultuře i okamžikem radikálního přelomu, během nějž středověké kulturní jevy natrvalo zmizely a byla postupně vybudována novodobá uherská vzdělanost, založená už částečně na písemnictví v maďarském jazyce.⁶ V důsledku těchto změn byl v 16. století radikálně přetvořen i systém uherských kulturních institucí, zanikla významná klášterní střediska, farní knihovny a také budínská dvorská kancelář. Tento proces však probíhal postupně a formování nových kulturních středisek trvalo až do poloviny století.⁷

Osmanská expanze, bitva u Moháče (1526) a dobytí Budína (1541), stejně jako vytvoření a rozvoj Sedmihradského knížectví po Špýrské smlouvě v roce 1570⁸ a vývoj Uherského království, znamenaly i formování novodobé uherské kultury. Z tohoto přetvořeného středověkého systému vzešli i zakladatelé maďarsky psané literatury. A byla to tato inteligence, která založila erasmovskou, protestantskou a dvorskou literaturu jak v Uherském království, tak v Sedmihradsku.

Literatura v maďarském jazyce existovala před tímto obdobím převážně jen jako součást písemné tvorby vznikající v klášterech.⁹ V první polovině 16. století se však v důsledku tureckých válek a stále silnějšího šíření protestantismu stal úpadek uherských klášterů nevratným; přežilo jen pět či šest pavlínských klášterů — a z nich nepřetržitě jen klášter v Mariance, který se stal i novým sídlem řádu — a vedle nich zejména františkánské kláštery, které zůstaly dál důležitými středisky inteligence.

4 V době osmanské okupace na uherském území bylo vytvořeno pět vilájetů, největší z nich byl budínský (vytvořený v roce dobývání Budína, 1541). Střediskem vilájetu byly dále Temesvár (Temešvár, 1552), Eger (Jager, 1596), Kanizsa (Kaniža, 1600), Várád (Varadín, 1660) a Érsekújvár (Nové Zámky, 1663).

5 Jazykem úředních styků mezi tureckými a uherskými úřady se stala maďarština, ale budínští pašové si dopisovali v maďarštině i s těmi, kteří maďarsky ani neuměli; tak si např. v maďarštině dopisoval paša Arslán s císařem Maximiliánem II.

6 Přestože se v polovině 16. století písemnictví v maďarském jazyce v Uherském království a v Sedmihradském knížectví rozšiřovalo explozivně, nic to nezměnilo na faktu, že úředním jazykem uherských zemí až do roku 1840 zůstala latina. Také zahraniční cestovatelé ve svých cestopisech o Uhrách často zmiňují, že tu i obyčejní lidé dobře znají latinu. István SZAMOTA (ed.), *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten* [Staré cesty v Uhrách a na balkánském poloostrově], Budapest, 1891, s. 102, 275.

7 László KÓSA (ed.), *Magyar művelődéstörténet* [Maďarské kulturní dějiny], Budapest 2000, s. 186–190.

8 Podle Špýrské smlouvy Sedmihradsko zůstalo součástí uherské koruny a Jan Zápoľský tam panoval jako princeps (kníže). V důsledku toho povolil sultán Sulejman II., aby sedmihradské stavy volily po smrti Jana Zápoľského roku 1571 nového knížete; tak se vytvořilo samostatné Sedmihradské knížectví.

9 Nejdůležitějším dokladem klášterní písemné kultury je tzv. Festetics-kódex, pocházející od pavlínů z Nagyvázsóny, a různé kodexy dominikánů, srov. J. HORVÁTH, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, s. 265.

Ženské kláštery byly většinou opuštěné, zůstaly jen klarisky v Trnavě a Prešpurku, u nichž přežily osmanskou dobu i maďarsky psané kodexy.¹⁰

Budín byl už v roce 1526 zpusťován a v roce 1541 trvale obsazen Turky. Zhroucení středověkého uherského státu a dvojvládní, tedy paralelní panování Ferdinanda Habsburského a Jana Zápolského, měly vážné následky: uherský stát byl rozdělen nejprve na dvě a později na tři části: Uherské království, Sedmihradské knížectví a osmanské území. Uherský dvůr postupně opustil Budín, už roku 1529 byl ale v Budíně vytvořen dvůr Jana Zápolského. Přestože však pravý, jednotný královský dvůr už dlouho neexistoval, hrála uherská inteligence důležitou roli, neboť paralelně fungovaly dva královské dvory a dvě královské kanceláře. Bylo tedy třeba humanistické inteligence, která by se dobře vyznala v právní vědě.¹¹

V roce 1543 padlo i církevní středisko Uher, Ostrihom, a arcibiskupství se muselo přestěhovat do Trnavy. Středisko uherského katolicismu se tak přesunulo do severní části země, do Uherského království, a tento vývoj dále zesiloval i úpadek dalších biskupských sídel, kapitul a klášterů, jenž měl za následek i zánik mnoha tzv. hodnověrných míst (*locus credibilis*), která byla důležitými centry středověkého písemnictví.¹²

Od čtyřicátých let 16. století se novými kulturními centry stala jednak církevní a správní střediska Uherského království, Trnava a Prešpurk (kde sídlil královský dvůr už od roku 1526), jednak Karlovský Bělehrad (Gyulafehérvár) v Sedmihradsku.

V období osmanských vojenských kampaní nabízely útulek členům vzdělané uherské inteligence i šlechtické dvory a města. Nejdůležitějšími podporovateli a patrony literatury se staly šlechtické rody: tak Perényyové v Šarišském Potoku, Rákócziové ve Vizsoly a Jan Zikmund Zápolský v Karlovském Bělehradě vytvořili důležitá lokální kulturní centra. I města se stala důležitými podporovateli literatury; významnou roli hrály zejména Levoča (Lócs), Bardejov (Bártfa), Šoproň, Debrecín, Kluž (Kolozsvár) a na tureckém území Tolna.

V literatuře se v 16. století rozvíjely tři různé směry a ve všech se velmi silně projevil kulturní vliv osmanského období, který se promítal do uherského kulturního života více než sto let. V Uherském království to byl literární ohlas tureckých válek, tzv. poezie hrdinů pomezních tvrzí, jejímž emblematickým zástupcem byl největší uherský renesanční básník Bálint Balassi (1554–1594). Na osmanském území se dále vytvořila místní turecká literatura, hlavně poezie, jejímž snad nejznámějším dílem je cestopis tureckého cestovatele Evliji Čelebiho (1611–1684 nebo 1687), ve kterém se mluví i o obsazených uherských územích. Třetí směr představuje literatura Sedmihradského knížectví; o formování a postavení sedmihradského státu později velmi citlivě píše ve své kronice János Szalárdi (1601–1666).

Na královském území sledujeme největší ohlas turecké literatury v básnictví Bálinta Balassiho, největšího básníka renesanční poezie v Uhrách a zakladatele maďarsky psané milostné lyriky. Balassi pocházel z přední uherské šlechtické rodiny, naro-

10 Egyed HERMANN, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* [Dějiny katolické církve v Uhrách do roku 1914], München 1973, s. 212–214 a s. 258–259.

11 Sándor SZAKÁLY, *Virágkor és hanyatlás 1440–1711* [Zlatý věk a úpadek 1440–1711], Budapest 1990.

12 E. HERMANN, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, s. 209–229.

díl se v roce 1554 na zvolenském zámku. Studoval v cizině, například v Norimberku, pravděpodobně i na univerzitě, a byl výborně vzdělán v literatuře. V sedmdesátých letech 16. století studoval na vojenské škole v Egeru, později sloužil jako důstojník v posádce egerského hradu a v roce 1588 pod velitelem posádky v Nových Zámcích. V roce 1593 se zapojil do bojů patnáctileté války proti Osmanům v řadách císařského vojska. Při obléhání Ostřihomi byl smrtelně zraněn.

Balassi psal maďarsky, turecky a pravděpodobně i v bibličtině.¹³ Obnovil uherské humanistické básnictví, psal v nové veršové formě, v stancích (oktávách), a dal jméno jednomu jejich typu, nazývanému *Balassihó stance* (struktura je aabcbdbb, tj. v devítiveršové sloce se opakují rýmy ve třetím, šestém a devátém verši).

Jeho jediná hrdinská báseň o životě vojáků na pomezích tvrzích — *Egy katonának, in laudem confiniorum* („Jedna vojákova píseň, in laudem confiniorum“, 61. báseň Balassihó kodexu)¹⁴ — patří k vrcholům renesanční lyriky, a od Balassihó se tak odvozuje celá tradice básnictví vojáků pohraničních pevností. To on napsal jako první v maďarské literatuře frázi „má sladká vlast“ a vytvořil tím ideál hrdiny, který bojuje proti Turkům za svou zemi.

Literární život kvetl i na osmanském území uherského státu a Balassi výborně znal i osmanskou literaturu. Povědomí o ní získal snad jako poručík pohraniční pevnosti od vzdělaných tureckých vězňů, nebo ještě v mládí, kdy údajně často pobýval a bavil se u szécsényského beje. Balassi, alespoň podle názoru svého přítele, Jánose Rimayho, dobře mluvil turecky. Napsal dvě písně pod vlivem turecké poezie ašiků (*Minap múlatni mentem* — „Včera jsem byl na zábavě“, *Ez világ sem kell már nekem* — „Ani ten svět já už nepotřebuji“)¹⁵ na jejich původní melodii a přeložil, nebo spíše parafrázoval i několik osmanských bejtů — strof dívánské poezie.¹⁶ Tím se, jako významný znalec soudobé osmanské literatury, Balassi stal i prvním překladatelem turecké literatury do maďarštiny.

Jak už bylo řečeno, literární život osmanského území v uherských zemích nemůžeme považovat za chudý, neboť z tohoto území známe velmi široké spektrum literárních děl turecké literatury. Žili tady i ašikové, turečtí pěvci a klasičtí básníci.

Jako poezie ašiků je označováno básnictví tureckých pěvců ovlivněné perskou milostnou a mystickou poezií. Ašikové patřili ke dvěma osmanským společenským

13 Balassi byl identifikován jako pravděpodobný autor několika českých básní (napsaných maďarským a českým pravopisem) v kodexu Fanchali Jób. Srov. Ján MIŠIANIK — Sándor ECKHARDT — Tibor KLANICZAY, *Balassi Bálint szép magyar komédiája. — A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei* [Maďarské a slovenské básně kodexu Fanchali Jób], Irodalomtörténeti Füzetek 25, Budapest 1959, s. 93–150. O otázce autorství básně a Balassihó místě v slovenské kultuře viz István KÁFER, *Magyar szlovákságismeret. Szent István Társulat* [Maďarská slovákistická studia], Budapest 2012, s. 46–47.

14 *Balassa-kódex. Balassa Bálint verseinek fragmentumi* [Fragmenty básně Bálinta Balassihó], Budapest, 1994.

15 *Balassa-kódex*, s. 48, 64.

16 *Balassa-kódex*, s. 122. László SZÖRÉNYI, *Valahány török bejt* [Několik tureckých bejtů], Irodalomtörténeti Közlemények 80, 1976, č. 5/6, s. 706–713; Balázs SUDÁR, *A műfordító Balassi és a török bejtek* [Překladatel Balassi a turecké bejty], Kalligram 14, 2005 (listopad–prosinec), s. 77–84.

vrstvám: jednak to byli vojáci, a byli tedy přítomni všude, kde probíhalo nějaké větší osmanské tažení, od Bagdádu po Budín, a jednak rituální pěvci obřadů náboženské komunity beктаšiů, řádu dervišů, kam patřili i janičáři, vojáci osmanského vojska rekrutovaní z nemuslimského obyvatelstva říše. Proto bylo básnictví ašiků známé všude na osmanském území v Uhrách. Bektašiové žili v mnohých městech na osmanském území, v Stoličném Bělehradě (Székesfehérvár), v Lippě či v Egeru, nejznámějším místním střediskem dervišů však byl klášter Güla Baby v Budíně.

Známe několik pramenů, v nichž se poezie ašiků zachovala. Nejúplnější sbírka těchto básní je zachována v tzv. Palaticsově kodexu, který pravděpodobně představuje kompilaci neznámého, maďarského či německého katolického konvertity k islámu z roku 1588–1589. Kodex obsahuje texty různých žánrů (žalmy, maďarské a turecké básně, písně, astrologické poznámky, komentáře ke koránu atd.) v sedmi jazycích a dobře ilustruje soužití křesťanské a muslimské kultury na uherském území.¹⁷ Zahrnuje například báseň, v níž její autor Kul Piri píše o smrti tureckého hrdiny Deli Bajazida, který zemřel u Taty. Ramazánova báseň zase vypráví o tom, že se krása Budína podobá kráse Bagdádu.

Klasické, časoměrné dívánské básnictví, které navazovalo na arabskou a perskou tradici, je také reprezentováno cennými památkami z osmanského území Uher. Znali ho úředníci, duchovní, učilo se v medresách (školách vyučujících teologii a náboženské právo). Základní jednotkou tohoto básnictví je strofa nazývaná bejt. Psaní a dokonce i chápání této poezie vyžadovalo značné vzdělání, a proto byla skupina lidí, která si mohla toto umění vychutnat, relativně úzká. Patřili do ní například místní kádí (soudci), vedoucí představitelé místní správy a snad i několik vojáků.

Jsou známi klasičtí básníci opěvující jedno místo, jako například Vüdzsudi Mehmed, který psal o Budíně, nebo Hiszáli, jenž opěvoval památku Güla Baby. Arslán, budínský paša, skládal básně pod pseudonymem Sifáli a jeho příbuzný Mehmed bej (správce sandžaku, menší správní jednotky vilajetu) používal umělecký pseudonym Vusúlí. Do podobného prostředí patřil ještě Jahja bej, který byl autorem nejdůležitější epické básně z 16. století; byl však odstraněn z Istanbulu kvůli nedostatečně loajálnímu chování a nakonec našel příznivce právě v Budíně. Také Hajátí, jehož básně se o staletí později používaly k věštění, se těšil podpoře budínských pašů.¹⁸ Druhou větví dívánského básnictví byl veršovaný román, tzv. mesnevi. Mnozí autoři psali mesnevi o vzrušujících epizodách uherských válek, například o obléhání Budína, Ostřihomi, hradu Siklós nebo Kanizsy. Jeden místní autor, kádí (soudce), napsal mesnevi o obléhání hradu Gyula.

Ve svém cestopisu se o místní osmanské literatuře zmiňuje i nejznámější turecký cestovatel, Evlije Čelebi, který cestoval po osmanském území Uher v polovině 17. století. Podle Čelebiho byli nejznámější budínští básníci poloviny 17. století Gázi Čelebi, Názi Čelebi a Sámí Čelebi. Čelebi ve svém desetisvazkovém díle *Szewayhatnáme* („Kniha

17 Balázs SUDÁR, *A Palatics-kódex török versgyűjteményei. Török költészet és zene a XVI. századi hódoltságban* [Turecké básnické sbírky Palatics-kódexu. Turecké básnictví a hudba na tureckém území v Uhrách v 17. století], Budapest 2005.

18 Balázs SUDÁR, *Balassi Bálint és a török költészet* [Bálint Balassi a turecké básnictví], in: *Török füzetek* 2004/12, roč. 4, s. 3–4.

cest“) popsal v zásadě celé osmanské území Uher.¹⁹ Tento popis tvoří asi desetinu celého díla a autor v něm líčí každodenní život na uherském území, dále významné stavby, lázně apod., píše o největších městech a nejdůležitějších místech této oblasti, o Budíně, Pětikostelí, Egeru, Balatonu, Sedmihradsku, o obléhání Váradu nebo o bitvě u Szentgotthárdu. Čelebiův cestopis je tak velmi důležitou památkou osmanské literatury uherského území, neboť to byl vlastně jediný soudobý kronikář této oblasti.²⁰

Důležitým místem působení osmanského vlivu bylo i Sedmihradské knížectví, neboť tento uherský státní útvar měl velmi těsné vztahy k turecké Portě. Když získal polský královský titul sedmihradský kníže Jiří II. Rákóczi, vzbuzovalo to naděje, že se Sedmihradsko může vymanit ze závislosti na Osmanech. Pád knížete Jiřího II. Rákócziho a následující krizová situace, stejně jako nejistý další osud Sedmihradska a úzké vztahy k Osmanům, se objevují v nejdůležitějším historickém díle 17. století, v *Žalostné kronice* Jánose Szalárdiho (*Szalárdi János siralmas krónikája*), díle bývalého knížecího kancléře a výběrčího daní.²¹

János Szalárdi studoval na cizích univerzitách a od třicátých let 17. století pracoval v kanceláři sedmihradského knížete. Jeho rukopisná kronika je důležitým zdrojem historických informací o nepokojném období po roce 1657. Jde vlastně o vůbec první velký pokus o historiografické dílo v maďarštině. Kronika zpracovává celou historii nezávislého Sedmihradska od roku 1526 a je vzrušujícím důkazem politického myšlení sedmihradské inteligence, která na sebe vědomě vzala vinu za udržování přátelství s Turky a vazalství vůči nim v zájmu samostatnosti a přežití. Szalárdi píše, že právě pád knížete Jiřího II. Rákócziho dokazuje, že přežití Sedmihradského knížectví a uherské státnosti vůbec je závislé na přátelství s Osmany.

Jeho biblický historický přístup je stejný jako přístup sedmihradských protestantských kazatelů (István Szathmári Ötvös, János Alexis Kecskeméti). Patrně na něho měly vliv *Pláče* Pála Medgyesiho,²² s nímž pracoval i na knížecím dvoře. Také Medgyesi spatřoval v této těžké době — neboli, podle jeho slov, „v době pláče“ — zvláštní rysy osudu Sedmihradska. Nejplastičtěji to ve svých dílech vyjadřoval židovsko-maďarskou paralelou.

19 *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664* [Uherské cesty tureckého cestovatele Evlije Čelebi 1660-1664], Budapest 1904 [Dostupné z <http://digitalia.lib.pte.hu/?p=1886>, náhled 5. 5. 2014.]

20 Edit TASNÁDI, *Evlia Cselebi Magyarországon*, Magyar Tudomány, 2011, č. 10, s. 1207-1209.

21 Plný titul tohoto díla zní *Siralmas magyar krónikának kilenc könyvei, melyeket a következő poszteritásnak megintésekre és oktatásokra tulajdon nyelvükön egybeszedetett és megírt Szalárdi János 1662-dik esztendőben* [Dostupné z http://mek.oszk.hu/06100/06187/html/mei16_180020020001/mei16_180020020001.html, náhled 5. 5. 2014.]

22 Medgyesi studoval na cambridžské univerzitě a přeložil sbírku protestantských duchovních písní *Praxis Pietatis*. Jeho pohřební řeč při pohřbu sedmihradského knížete Jiřího I. Rákócziho měla na Szalárdiho velký vliv. Medgyesiho pohřební řeč (*Erdély s egész magyar nép egymás után, csakhamar érkezett hára majja s siralma, mellyel a két keseredett hazát amaz halhatatlan emlékezetű három fejedelmi embereknek... gyulafehérvári mulandó friss házoktul a sárban megindításkor siratta s sirattatta Medgyesi Pál*) byla vydána roku 1653 v Sárospataku, kde se mu dostalo podpory od vdovy po zmíněném knížeti, Zsuzsanny (Zuzany) Lórántffy.

Úmyslem Szalárdiho bylo popsat tragédii Sedmihradska. Svou roli přirovnával k proroku Jeremiášovi, který radil židům, aby se postavili proti Egyptu a spolupracovali s králem Nebúkadnesarem. V Szalárdiově symbolice je Egypt habsburská říše a Nebúkadnesar je turecký, osmanský sultán. Jeho dílo má devět částí (právě tolik hříchů totiž způsobilo úpadek Izraele) a je zakončeno kázáním o Jeremiášově Pláči.

Szalárdiho kronika patří k vynikajícím literárním dílům své doby. Szalárdi z popisů historických událostí formoval krátké povídky, rozhodující historické mezníky kromě toho někdy zpracovával ve formě dramát, tragédií a komedií. Ve svém díle spojuje dvě linie sedmihradské literatury: jednak reflexivní prózu založenou na teoretickém diskursu, který byl v soudobé sedmihradské literatuře velmi důležitý, jednak oživil tradici vyprávěcí prózy 16. století, založené na živých popisech a plastičnosti, ale oblékl ji do barokního slohu své doby, pro nějž byla charakteristická složitá stavba věty a mnohonásobné přívlastky.²³ Szalárdi také tím, že ve svém díle interpretoval smysl existence samostatného sedmihradského státního útvaru, položil základy regionální ideologie transylvanismu, vycházející z protestantského historického přístupu wittenberské historické školy.

Osmanské období mělo v uherských kulturních dějinách velký význam. Nejen že dobytí Osmany představovalo historický rámec a začátek novodobého vývoje, ale mnozí z uherských autorů navíc znali i osmanskou literaturu, překládali osmanská díla a přebírali i literární formy. Z jejich zprostředkování a ze zachovaných zdrojů čerpáme poznatky i o bohatém osmanském literárním životě na dobytém uherském území. Tyto literární památky jsou součástí kulturního dědictví stejně jako turecká slova, která zdomácněla v maďarském jazyce,²⁴ nebo budovy (lázně, minarety, mešity), které nacházíme všude na bývalém osmanském území od Pětikostelí přes Budapešť až po Eger.

RÉSUMÉ

For more than a hundred years from the mid-16th century, the borderline between the Ottoman Empire and the Christian world lay on the territory of the Hungarian state. Ottoman rule brought about important changes not only in Hungarian culture and literature, but also in Hungarian statehood. Ottoman rule was an important gap in the history of Hungarian statehood. In the 16th century, next to the Kingdom of Hungary, Transylvania appeared on the political map of Central Europe as an independent state that was Hungarian, but subject to the Ottoman court. The long existence of this independent state established a very significant phenomenon in Hungarian history, i.e. the development of a regional Transylvanist ideology.

The period of Ottoman rule formed a distinct cultural boundary in Hungarian cultural history. In the 16th century the period of Hungarian medieval culture and literature ended and from this

23 István NEMESKÜRTY, *A magyar irodalom története 1000–1945* [Dějiny maďarské literatury 1000–1945], Budapest 1993, s. 255–256.

24 Mezi tato slova patří hlavně výrazy z oblasti válečnictví, státní správy, islámu, oblékání a stravování. V dnešním hovorovém maďarském jazyce jich zůstalo přibližně 30. Géza BÁRCZI, *A magyar szókincs eredete*, [Původ maďarské slovní zásoby], Budapest 2013, s. 78–79.

time the Hungarian language assumed an important role in Hungarian culture and literature, with increasing influence on Hungarian Protestantism.

The Ottoman invasion, the battle of Mohács (1526), the capture of the capital of the Hungarian kingdom, Buda by the Ottomans in 1541, and the formation of the Principality of Transylvania after the Treaty of Speyer and development of the Kingdom of Hungary in the 16th century created the framework for the formation of modern Hungarian culture. From this transformation of the medieval system the basics of Hungarian-language literature emerged, the main role in this process being played by the intelligentsia, who established Erasmist Protestantism and courtly literature in the Kingdom of Hungary and Transylvania.

Literature in the 16th century developed along three different lines, all of them having a very strong cultural influence on the Ottoman period, which affected Hungarian cultural life for more than one hundred years. The Kingdom of Hungary heard the literary echo of the Ottoman wars and the poetry of the valiant border fortresses, while the emblematic representative of this trend was the greatest Hungarian Renaissance poet Bálint Balassi. In Ottoman territories a local Turkish literature was established, especially poetry, but perhaps the most famous work was the description of the Turkish traveler, Evliya Çelebi, which refers to the occupied Hungarian territories and Hungarian literature. In the Principality of Transylvania János Szalárdi writes about the formation and status of the Transylvanian state in his chronicle, one of the first modern Hungarian historiographical works.

Andor Mészáros, Ph.D., odborný asistent na ústavu slavistiky a historickém ústavu Filozofické fakulty budapeštské univerzity (ELTE) a vědecký pracovník Nadace svatého Vojtěcha. Zabývá se politickými dějinami střední Evropy a kulturními vztahy středoevropských národů (meszaros.andor@btk.elte.hu).